

Jacek Bonarek <https://orcid.org/0000-0001-9237-922X>
Akademia Piotrkowska
e-mail: jacek.bonarek@apt.edu.pl

Ruś w ujęciu Jana Skylitza. Barbarzyńcy przed i po przyjęciu chrześcijaństwa?

The Rus' in the view of John Skylitzes.
Barbarians before and after adopting Christianity?

Abstrakt

Zarys dziejów Jana Skylitza obejmuje historię Bizancjum od 811 do 1057 r. i pozwala ukazać wizerunek obcych w bizantyńskim źródle. Taką grupą obcych są Rusowie. Najazdy ruskie na Cesarstwo, chrzest Rusi w IX w., interwencja zbrojna Świętosława w Bułgarii, sojusz Włodzimierza z Bazyliem II oraz jego małżeństwo z porfirogenetką Anną, a także wzmianki o kontyngentach ruskich w armii bizantyńskiej, pozwalają na prześledzenie kształtowania się relacji pomiędzy Bizancjum i Rusią od wieku IX do XI. Ze wzmianek Jana Skylitza wynika wyraźnie, że powieliła on i ugruntował negatywny obraz Rusów. Jawią się oni jako okrutni, żądni grabieży i łupów, bezrozumni. Jedynym pozytywnym wyjątkiem jest postać księżnej Olgi, jednak i w tym przypadku Skylitzes podkreśla, że była ona żoną ruskiego agresora, najeżdżającego na Konstantynopol.

Abstract

The Synopsis of Histories of John Skylitzes encompasses the history of Byzantium from 811 to 1057 and depicts the perception of foreigners in a Byzantine source. Such a group of foreigners are people of Rus'. The Rus' invasions on the Empire, the baptism of Rus' in the 9th century, the military intervention of Sviatoslaw in Bulgaria, the alliance between Vladimir and Basil II and his marriage to porphyrogennētē Anna, as well as mentions of Rus' contingents within the Byzantine army allow to track the shaping of relations between Byzantium and Rus' from the 9th to the 11th century. From John Skylitzes' records it clearly appears that he reaffirms and solidifies the negative perception of the Rus' people. They are depicted as cruel, eager to pillage and

sack, senseless. The sole positive exception is the figure of princess Olga, although in this case Skylitzes also emphasizes that she was the wife of the Rus' aggressor invading Constantinople.

Słowa kluczowe: Jan Skylitzes, Ruś, Bizancjum, chrzest Rusi, wojny bizantyńsko-ruskie

Keywords: John Skylitzes, Rus', Byzantium, baptism of Rus', byzantine-rus' wars

Poniższy artykuł został oparty w głównej mierze na jednym źródle, *Zarysie dziejów*¹ Jana Skylitzesa². Dzieło Jana Skylitzesa zawierające opis historii Bizancjum od 811

¹ W artykule zostało wykorzystane wydanie: *Ioannes Scylitzes Synopsis historion*, ed. I. Thurn, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, 5, Berlin-Nowy Jork 1973 (dalej: Jan Skylitzes).

² Na temat osoby Jana Skylitzesa oraz jego dzieła patrz np.: K. Krumbacher, *Geschichte, der byzantinischen Literatur*, München 1897, s. 365-368; C. de Boor, *Zu Johannes Skylitzes*, „Byzantinische Zeitschrift” 1904, t. 13, s. 356-369; idem, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*, „Byzantinische Zeitschrift” 1905, t. 14, s. 409-467; М.Я. Сюзюмов, *Объ источникахъ Льва Дьякона и Скилицы*, „Византийское обозрение” 1916, т. 2, s. 106-166; G. Moravcsik, *Byzantinoturcika*, t.1, Budapest 1958, s. 335-341; А.П. Каждан, *Из истории византийской хронографии X в., 2: Источники Льва Диакона и Скилицы для истории третьей четверти X столетия*, „Византийский временник” 1961, т. 29, s.106-116; D.I. Polemis, *Some Cases of erroneous identification in the Chronicle of Skylitzes*, „Byzantinoslavica” 1965, т. 26, s. 74-81; J. Ferluga, *John Scylitzes and Michael of Devol*, „Зборник радова Византолошког института” 1967, т. 10, s. 163-170; W. Seibt, *Ioannes Skylitzes. Zur Person des Chronisten*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik” 1976, т. 25, s. 81-85; O. Jurewicz, *Historia literatury bizantyjskiej. Zarys*, Wrocław 1984, s. 187-190; J. Bonarek, *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003, s. 15-24; П.В. Кузенков, *Поход 860 на Константинополь и первое крещение руси в средневековых письменных источниках*, [w:] *Древнейшие государства на территории Восточной Европы. Сб. за 2000 г*, Москва 2003, s. 129-130; Cheynet J.-Cl., *Introduction: John Skylitzes, the author and his family*, [w:] John Skylitzes, *A synopsis of Byzantine history, 811-1057*, ed. J. Wortley, Cambridge 2010, s. IX-XI; idem, *Jean Skylitzès, lecteur des chroniqueurs du Xe siècle*, [w:] *Remanier, métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, ed. S. Dusanic, B. Flusin, Belgrade 2011, s. 111-129; B. Flusin, *Rewriting history: John Skylitzes' Synopsis historion*, [w:] John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, ed. J. Wortley, J.-Cl. Cheynet, B. Flusin, Cambridge 2010, s. XII-XXXIII; W. Treadgold, *The Middle Byzantine Historians*, Basingstoke 2013, s. 329-339; K. Biały, *The Authorship of the Lost Source of John Skylitzes' Synopsis Historion in the Chapter about the Reign of Michael IV*, „EOS: commentarii Societatis Philologiae Polonorum” 2014, т. 101, z. 2, s. 275-284; idem, *Krytycyzm literacki Jana Skylitzesa w proimionie do „Zarysu dziejów”*, „Przegląd Historyczny” 2015, т. 106, z. 2, s. 203-216,

do 1057 r.³ powstało prawdopodobnie w czasach Aleksego I Komnena (1081-1118)⁴, stanowiąc zaś w zamyśle kontynuację kroniki Teofanesa Wyznawcy, miało charakter kompilacji⁵. Nie jest to jednak kompilacja bezkrytyczna i pozbawiona jakichkolwiek cech nowatorskich⁶, natomiast ze względu na szeroki zakres chronologiczny pozwala na prześledzenie stosunku Konstantynopola, oczywiście przez pryzmat spojrzenia Jana Skylitzesa, wobec ościennych ludów na przestrzeni opisywanych stuleci.

Taką grupą *obcych*, która w szczególny sposób wydaje się obrazować ów stosunek do barbarzyńskich ludów są Rusowie. Najazdy ruskie na Cesarstwo, chrzest Rusi w IX w., interwencja zbrojna Świętosława w Bułgarii za panowania Nikefora II Fokasa oraz wojna bizantyńsko-ruska z czasów Jana Tzimiskesa, pomoc Włodzimierza dla Bazylego II w tłumieniu rebelii Bardasa Fokasa, małżeństwo wspomnianego ruskiego władcy z porfirogenetką Anną czy najazd ruski z 1043 r., a także wzmianki o kontyngentach ruskich w armii bizantyńskiej, pozwalają na prześledzenie kształtowania się relacji pomiędzy Bizancjum i Rusią od wieku IX do XI.

Ruś po raz pierwszy w *Zarysie dziejów* Jana Skylitzesa pojawia się w 860 r. za panowania cesarza Michała III⁷, kiedy to Rusowie, lud scytyjski, dziki i nieokiełznany, za-

³ Uzupełnieniem dzieła jest tzw. *Kontynuacja Skylitzesa* najprawdopodobniej pióra jego samego, np.: W. Treadgold, *The Middle Byzantine*, s. 331-332; E. McGeer, *Introduction*, [w:] *Byzantium in the Time of Troubles: the Continuation of the Chronicle of John Skylitzes (1057-1079)*, ed. E. McGeer, J.W. Nesbitt, Leiden-Boston 2020, s. 5-13.

⁴ I. Thurn, *Einleitung*, [w:] *Ioannes Scylitzes Synopsis historion*, ed. I. Thurn, Berlin-Nowy Jork 1973, s. VIII; J. Bonarek, *Romajowie*, s. 16; П.В. Кузенков, *Поход 860*, s. 129; W. Treadgold, *The Middle Byzantine*, s. 331-332; B. Flusin, *Rewriting history*, s. XII, chociaż W. Seibt podaje, że mogły to być lata 70te XI w. (W. Seibt, *Ioannes Skylitzes*, 84-85).

⁵ G. Moravcsik, *Byzantinoturcika*, s. 336-337; А.П. Каждан, *Из истории византийской*, s. 109-114; I. Thurn, *Einleitung*, s. VIII; J. Bonarek, *Romajowie*, s. 19-22.

⁶ Szerzej na ten temat patrz.: J. Bonarek, *Romajowie*, s. 22-23.

⁷ Wcześniejsze od Jana Skylitzesa źródła bizantyńskie w sposób pewny wspominają o Rusi dopiero w czasach pierwszego patriarchatu Focjusza (858-867); (Leonis Grammatici *chronographia*, ed. I. Bekker, Bonn 1842, s. 240-241; Theodosii Meliteni qui fertur *Chronographia*, ed. T.L.F. Tafel, Monachium 1859, s. 168; Symeonis Magistri et Logothetae *Chronicon*, ed. St. Wahlgren, Berlin 2006, s. 245-247; patrz też: A.A. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Cambridge Mass. 1946; H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. 5, Warszawa 1973, s. 130-136; А.Н. Сахаров, «Дипломатическое признание» Древней Руси (860 г.), „Вопросы истории” 1976, № 6, s. 37-64; idem, *Дипломатия Древней Руси: IX- первая половина X вв.*, Москва 1980, s. 36-46; Г.Г. Литаврин, *Византия, Болгария, Древняя Русь: (IX-начало XII в.)*, Санкт-Петербург 2000, s. 42), jakkolwiek ze źródeł zachodnioeuropejskich (Annales Bertiniani, SRG, rec. G. Waitz, Hannoverae 1883, s. 19) wiadomo o poselstwie ludu Rhos przebywającym w Konstantynopolu za panowania cesarza Teofila (829-842); patrz np.: W. Duczko, *Ruś wikingów. Historia obecności Skandynawów we wczesnośredniowiecznej Europie Wschodniej*, Warszawa 2006,

mieszkujący północną Taurydę⁸ spustoszył wybrzeża Morza Czarnego. Zagrozili nawet samemu Konstantynopolowi, lecz pokonał ich *gniew boży*, natomiast dzicy i nieokielznani Rusowie poprosili o chrzest⁹.

Kolejna wzmianka o Rusach zamieszczona przez Skylitzesa¹⁰ dotyczy również chrystianizacji tego ludu dokonanej jakoby przez cesarza Bazylego I¹¹. Tym razem Rusów do chrztu nakłoniła nie siła bizantyńskiego oręża, lecz cud. Skylitzes napisał bowiem, że władca, możni oraz cały lud, pogrążeni dotąd w fałszywej wierze wezwali przysłanego do nich kapłana i zażądali od niego jakiegoś znaku. Znakiem tym było wrzucenie i wyjęcie z ognia nieuszkodzonego egzemplarza ewangelii¹². Fakt, że opis ten jest toposem literackim, nie umniejsza jego wartości psychologicznych, gdyż dla autora *Zarysu dziejów* mógł przybierać bardzo realny kształt. Ludy barbarzyńskie, z natury gorsze od nowego *ludu wybranego*, za który uważali się Bizantyńczycy, przyjmowały chrzest zmuszone bądź przez sytuację zewnętrzną (głód, zaraza)¹³, bądź też mocą czynionych cudów.

s.17-54; I. Garipzanov, *The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos*, „Ruthenica” 2006, T. 5, s. 7-11.

⁸ Nr.: П.О. Карышковский, *Лев Диакон о Тмутараканской Руси*, „Византийский временник” 1960, т. 17 (42), s. 39-51; J.-P. Arrignon, *Les relations diplomatiques entre Byzance et la Russie de 860 a 1043*, „Revue des Études slaves” 1983, т. LV, nr1, s. 129-132; S. Senyk, *A History of the Church in Ukraine*, т. I: *To the End of Thirteenth Century*, Rzym 1993, s. 21-26.

⁹ Jan Skylitzes, s. 107; literatura patrz np.: А.Н. Сахаров, «Дипломатическое признание», s. 37-64; Г.Г. Литаврин, *Византия, Болгария, Древняя Русь*, s. 47-60; С.А. Иванов, *Византийское миссионерство: как сделать из «варвара» христианина?*, Москва 2003, s. 169-172; J. Bonarek, *Chrzest Rusi w ujęciu Jana Skylitzesa*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2018, т. 19, z. 2, s. 35-37.

¹⁰ W tym przypadku Jan Skylitzes powtarza narrację zawartą w części Kontynuacji Teofanesa (*Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur liber quo vita Basilii imperatoris amplectitur*, ed. I. Ševčenko, Berlin 2011, s. 312-316), gdzie z inspiracji Konstantyna VII Porfirogenety przypisano chrystianizację Rusi Bazylemu I, nastąpiło więc przeniesienie zasług misyjnych Michała III na jego mordercę i następcę (С.А. Иванов, *Византийское миссионерство*, s. 169-170).

¹¹ Jan Skylitzes, s. 165, 14-15. Opisywane powyżej wydarzenia rozgrywały się około 874 r. (L. Havlíkova, *À propos de la chrystianisation de la Russie au IXe siècle*, „Byzantinoslavica” 1993, т. 54, s. 102), więc od tej pory winno zaliczać się Ruś do ludów chrześcijańskich.

¹² Jan Skylitzes, s. 165, 16; patrz też np.: K. Lechner, *Hellenen und Barbaren im Weltbild der Byzantiner*, München 1955, s. 99-100; H. Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek*, Warszawa 1986, s. 249; С.А. Иванов, *Византийское миссионерство*, s. 169.

¹³ Można to było zaobserwować w przypadku chrystianizacji Bułgarii, lit. patrz np.: Литаврин Г.Г., *Введение христианства в Болгарии (IX-начало X в.)*, [w:] Г.Г. Литаврин, *Византия и славяне*, Санкт-Петербург 1999, s. 285-313; С.А. Иванов, *Византийское миссионерство*, s. 161-169.

O ile powyższe ustępy zawierają pewien element korzystny dla wizerunku Rusów, a jest nim przyjęcie chrztu, to wyłącznie negatywny jawi się ich opis w relacji o najeździe z 941 roku¹⁴. Autor *Zarysu dziejów* mocno akcentuje ruskie barbarzyństwo i okrucieństwa, nazywając je bezprzykładną tragedią. Rusowie mieli bowiem ukrzyżować jeńców, zakopywać żywcem w ziemi, strzelać z luków do związanych i wbijać gwoździe w czaszki kapłanów, a także spalić liczne kościoły¹⁵. Natomiast na polu walki, zarówno na lądzie, jak i na morzu doznali druzgoczącej klęski z rąk bizantyńskich wodzów, Jana Kurkuasa i patrikiosa Teofanasa, pomimo zebranych – zdaniem Jana Skylitzesa – olbrzymich sił¹⁶.

Interesującym wydaje się fakt, że okrucieństw tych dopuścili się ludzie, którzy, zgodnie z wcześniejszymi słowami bizantyńskiego historyka, sami zabiegali o chrzest i od IX stulecia teoretycznie do chrześcijan mogli być zaliczani. Co więcej, uważa się, że w Bizancjum tradycja mówiąca o chrzcie Rusi w IX w. była na tyle silna, że bez większego echa w źródłach bizantyńskich przeszedł chrzest Włodzimierza¹⁷. Tak więc można uznać, że samo przyjęcie chrztu nie wpływało praktycznie na zmianę oceny danego ludu. Rusowie dla Bizantyńczyków nadal byli okrutnymi barbarzyńcami, wrogami chrześcijan.

W omówionych fragmentach informacje dotyczące Rusów są raczej niewielkie i wyrywkowe, natomiast niezwykle bogaty i barwny ich obraz można znaleźć w ustępach *Zarysu dziejów* poświęconych osobie księcia Świętosława¹⁸. Wojna, jaką prowadził z ruskim księciem¹⁹, niefortunnie sprowadzonym na ziemię Bułgarii przez Nikefora II

¹⁴ Jan Skylitzes, s. 229-230. Na temat wyprawy z roku 941 patrz np.: H. Grégoire, P. Orgels, *La guerre russo-byzantine de 941*, „Byzantion” 1954, t. 24, s. 155-156; M.B. Левченко, *Очерки по истории русско-византийских отношений*, Moskwa 1956, s. 138-171; Н.Я. Половой, *К вопросу о первом походе Игоря против Византии (сравнительный анализ русских и византийских источников)*, „Византийский временник” 1961, t. 18 (43), s. 85-104; А.Н. Сахаров, *Дипломатия Древней Руси*, s. 223-239; С.А. Иванов, *Византийская культура и география*, Moskwa 2020, s. 423-435.

¹⁵ Jan Skylitzes, s. 229.

¹⁶ Flota ruska miała składać się z 10 000 jednostek; Jan Skylitzes, s. 229.

¹⁷ Podskalsky G., *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus' (988-1237)*, München 1982, s. 30; J. Bonarek, *Chrzest Rusi*, s. 39-41.

¹⁸ Jan Skylitzes, s. 276-277, 287-291, 294-310.

¹⁹ Na temat konfliktu patrz np.: П. Мутафчиев, *Русско-болгарские отношения при Святославе*, „Seminarium Kondakovianum” 1931, t. IV, s. 77-94; F. Dölger, *Die Chronologie des grossen Feldzuges des Kaisers Johannes Tzimiskes gegen die Russen*, „Byzantinische Zeitschrift”, 32, 1932, s. 275-292; П.О. Карышковский, *Балканские войны Святослава в византийской исторической литературе*, „Византийский временник” 1953 (31), t. 6, s. 36-71; idem, *К истории балканских войн Святослава*, „Византийский временник” 1953, t. 7 (32), s. 224-243; A.D. Stokes, *The Balkan Campaigns of Svyatoslav Igorevich*, „The Slavonic and East European Review” 1962, vol. 95, s. 466-496; А.Н. Сахаров, *Дипломатия Святослава*, Moskwa 1982,

Fokasa, Jan Tzimiskes, pozwoliła lepiej poznać lud znany dotąd z epizodycznych morskich najazdów, kontaktów handlowych czy z oficjalnych poselstw.

Jan Skylitzes rozpoczyna swoją opowieść od informacji, że Nikefor II Fokas wysłał do Świętosława posła, Kalokira, który miał nakłonić księcia *obietnicami darów i niemających zdobyć do najazdu na Bułgarię*²⁰. Według Skylitzesa obietnice wystarczyły i Rusowie, dwukrotnie²¹, najeżdżali i łupili ziemie Bułgarów, czyniąc to podczas dru-

s. 97-198; W.K. Hanak, *The Infamous Svyatoslav: Master of Duplicity in War and Peace?*, [w:] *Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of G. T. Dennis*, ed. T. S. Miller, J. Nesbitt, Washington 1995, s. 138-151; J. Bonarek, *Przyczyny i cele bułgarskich wypraw Świętosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X wieku*, „Studia Historyczne” 1996, t. 39, z. 3, s. 287-302; idem, *Świętosław pod Dorostolonem – wódz pokonany?*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2017, t. 18, z. 2, s. 9-21; idem, *Tzimiskes, Svyatoslav and Bulgarians – the winners and the defeated*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, ред. А. Николов, София 2018, s. 430-441; A. Poppe, *Nie mieczem a piórem: Świętosław Igorewicz i Leon Diakon*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997, s. 341-346; idem, *Svyatoslav the Glorious and the Byzantine Empire*, [w] *Byzantium, New Peoples, New Powers. The Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, ed. M. Kaimakova et al., Cracow 2007, s. 133-138; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge 2000, s. 48-55; A.C. Королев, *Святослав*, Москва 2011, s. 132-257; K. Marinow, *Hémos comme barrière militaire. L'analyse des écrits historiques de Léon le Diacre et de Jean Skylitzès au sujet de la campagne de guerre des empereurs byzantins Nicéphore II Phocas en 967 et de Jean I Tzimiscès en 971*, „Bulgaria Medievalis”, 2011, 2, s. 443-466; S. Franklin, J. Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200*, London-New York 2013, s. 145-151; M.J. Leszka, K. Marinow, *Carstwo Bułgarskie polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura 866-971*, Warszawa 2015, s. 176-186, 189-199; M.J. Leszka, *Bułgarzy wobec wyprawy Jana I Tzymiskesa przeciw Światosławowi, księciu kijowskiemu (971)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2016, t.17, z. 2, s. 25-40; idem, *The Bulgarians' attitude towards the 971 expedition of John I Tzimisces – some remarks*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, ред. А. Николов, София 2018, s. 416-429; A. Madgearu, *The war of 971 in Bulgaria: a model of conflict resolution for present superpowers*, „Bulgaria Medievalis” 2016, t. 7, s. 373-379; И. Иванов, *Между войной и миром: Русь и Болгария во второй половине X века*, [w:] *Diplomacy of Medieval Rus' (10th-16th centuries). Publication from the 10th International Scientific Conference, Krakow, 9th-11th October, 2019*, ed. V. Nagirnyu (Colloquia Russica, I, vol. 10), Kraków 2021, s. 67-77.

²⁰ Н. Знойко, *О посольстве Калокира в Киев*, „Журнал Министерства народного просвещения” 1907, № 4, s. 229-272; О.М. Луговой, *Посольство Калокира и практика формирования византийской армии в X веке*, „Стародавние Причорноморья” 2006, т. IX, s. 129-134.

²¹ Dyskusja na temat datacji wypraw Świętosława patrz np.: П.О. Карышковский, *О хронологии русско-византийской войны при Святославе*, „Византийский временник” 1952, т. 5 (30), s. 127-138; A.D. Stokes, *The Background and Chronology of the Balkan Campaigns of Svyatoslav Igorevich*, „The Slavonic and East European Review” 1961, vol. 94, s. 44-57;

giej wyprawy o wiele okrutniej²². Świętosław i wraz z nim Rusowie zostali przedstawieni jako ludzie o zachłannej, dzikiej naturze, dla których wystarczają słowa zachęty, aby rabować i niszczyć²³. Zgodnie ze słowami kronikarza można też uznać Rusów za skorych do wiarołomstwa, bowiem podkreśla on, że najeźdźcy złamali zawarte umowy i ujęci pięknnością miejsca postanowili osiedlić się na terenie Bułgarii²⁴.

Fakt zerwania porozumienia, notabene przez Skylitzesa ocenionego bardzo negatywnie²⁵, sugeruje, że działania Rusów nie były wyłącznie najazdem żądnych zniszczeń i rabunków barbarzyńców, lecz stanowiły element rozgrywek polityczno-militarnych Konstantynopola wymierzonych przeciwko Bułgarii²⁶. Nie zmienia to jednak faktu, że zerwanie umów posłużyło do podkreślenia buty i pychy samych Rusów, gdyż bizantyńskie poselstwo, mające skłonić Rusów do pokojowego odejścia z Bułgarii, przyniosło odpowiedź pełną barbarzyńskiej chępliwości. W tej sytuacji Jan I Tzimiskes, następca Nikefora II Fokasa musiał rozpocząć wojnę. Skylitzes więc obarcza winą za rozpętanie konfliktu wyłącznie Rusów. Co więcej niejednokrotnie podkreśla wysiłki cesarza Jana Tzimiskesa mające na celu doprowadzenie do pokojowego zakończenia konfliktu, na co jednak Rusowie się nie zgadzają²⁷.

Opis walk bizantyńsko-ruskich pozwolił także bizantyńskiemu historykowi na uwypuklenie negatywnych cech przeciwnika. Wspomina on bowiem o olbrzymiej armii (zgodnie z jego danymi liczyła ona trzysta osiemdziesiąt tysięcy zbrojnych²⁸) przeciwko której staje wódz Bardas Skleros na czele dwunastu tysięcy zbrojnych. Zdecydo-

C. Пириватрић, *Два хронолошка прилога о крају Првог бугарског царства*, „Зборник радова Византолошког института” 1995, т. 34, с. 51-55.

²² Jan Skylitzes, s. 277.

²³ Nieco inaczej sprawę przedstawia Leon Diakon w swej *Historii*, gdzie Rusów można uznać za rodzaj najemników (Leonis Diaconis *Caloënsis Historiae libri decem*, rec. C. B. Hasii, Bonnae 1828, s. 63; O.M. Луговой, *Посольство Калокира*, s. 129-133).

²⁴ Jan Skylitzes, s. 287-288; warto nadmienić, że dzieło Skylitzesa nie jest jedynym, w którym pojawia się motyw urody miejsca jako argument za pozostaniem nad Dunajem, por. *Powieść lat minionych (Powieść wremennych let*, т. I, Moskwa-Leningrad 1950, s. 32; patrz też: P. Żmudzki, *Władca i wojownicy. Narracje o wodzach, drużynie i wojnach w najdawniejszej historiografii Polski i Rusi*, Wrocław 2009, s. 197-198).

²⁵ Jan Skylitzes, s. 286.

²⁶ Patrz np.: П. Тивчев, *За войната между Византия и България през 977 г.*, „Исторически преглед” 1969, Т. 25, № 4, s. 80-88; С.А. Иванов, *Византийско-болгарские отношения в 966-969 гг.*, „Византийский Временник” 1981, т. 42 (67), s. 88-100; J. Bonarek, *Przyszczytu i cele*, s. 282-307; С. Звездов, *Българо-византийските отношения при цар Петър I*, „Минало” 2016, кн. 3, s. 11-18; A. Kaldellis, *Streams of Gold, Rivers of Blood. The Rise and Fall of Byzantium, 955 a.d. to the First Crusade*, Oxford 2017, s. 54-57.

²⁷ Np. apele o powstrzymanie walk pod Presławiem (Jan Skylitzes, s. 96) czy Dorostolonem (Jan Skylitzes, s. 307), o czym poniżej.

²⁸ Jan Skylitzes, s. 288.

wał się on na stoczenie bitwy w oparciu o umocnienia Arkadiopolis i odniósł całkowite zwycięstwo²⁹. Z relacji Skylitza wyraźnie wynika, że do klęski Rusów przyczyniła się ich ocena działań Bardasa, pogarda i odczucie, że siły bizantyńskie obawiają się otwartej walki. Ich niefrasobliwość była tak wielka, że noc spędzili na pijaństwie, przy wtórce gry na różnych instrumentach oraz na tańcach³⁰. Deprecjonuje to niewątpliwie stronę ruską. To już nie tylko zwyczajowa dla barbarzyńców pycha, która opacznie interpretuje bądź w ogóle nie pojmuje zamysłów przeciwnika, lecz i zaniedbanie podstawowych, wojennych obowiązków, a także marnotrawienie czasu na barbarzyńskich zabawach oraz na nadużywaniu alkoholu.

Wspomniane powyżej barbarzyńskie zwyczaje Rusów – głośnie muzyka, dzikie tańce – prawdopodobnie raziły Bizantyńczyków, gdyż Jan Skylitzes wspomina o tym ponownie, opisując oblężenie Dorostolonu w 971 r.³¹. Po jednym bowiem z wielu starć pod murami miasta, kiedy poległo mnóstwo Rusów, natomiast armia bizantyńska nie poniosła żadnych strat, to pozostali przy życiu Rusowie spędzili noc na płaczu i lamentach, co kronikarz porównał do odgłosów zwierząt, ich ryku czy też skowytu³². Można również wysunąć przypuszczenie, że lament nad poległymi był dziełem kobiet, których obecność w obozie ruskim poświadcza sam Jan Skylitzes³³. W każdym bądź razie trudno doszukiwać się w tym opisie współczucia dla lamentujących Rusów. Jest to raczej daleko posunięta dezaprobata.

Naturalnie Jan Skylitzes podkreśla również zawziętość i waleczność Rusów na polach bitew lat 970 i 971. W bitwie pod Arkadiopolis walki były zacięte oraz wyrównane i dopiero mężna postawa braci Bardasa i Konstantyna Sklerosów przechyliły szalę zwycięstwa na ich korzyść³⁴. Również w pierwszym starciu pod Dorostolonem³⁵

²⁹ Na temat bitwy pod Arkadiopolis patrz np.: М.В. Левченко, *Очерки*, s. 275-277; Д. Ангелов, Б. Чолпанов, *Българска военна история. От втората четвърт на X до втората половина на XV век*, София 1989, s. 16-19; А.С. Королев, *Святослав*, 201-214.

³⁰ Jan Skylitzes, s. 289.

³¹ Na temat wojny bizantyńsko-ruskiej z 971 r. patrz np.: М.В. Левченко, *Очерки*, s. 278-290; Д. Ангелов, Б. Чолпанов, *Българска военна история*, s. 19-29; А.С. Королев, *Святослав*, s. 216-249; Г.Г. Атанасов, *О численности русской армии князя Святослава во время его походов в Болгарию и о битве под Дристрой (Доростолом) в 971 г.*, „Византийский временник” 2013, т. 72 (97), s. 86-102; Atanasov, *Concerning the Size*, s. 128-157, s. 138-157; A. Madgearu, *The war of 971*, s. 373-379; J. Bonarek, *Świętosław pod Dorostolonem*, s. 9-21; О. Филипчук, *Святий Феодор Стратилат і русько-візантійські війни*, „Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія” 2021, № 1, s. 6-18.

³² Jan Skylitzes, s. 301.

³³ Jan Skylitzes, s. 305.

³⁴ Jan Skylitzes, s. 290-291.

³⁵ Д. Ангелов, Б. Чолпанов, *Българска военна история*, s. 25; Карагалов В.В., *Полководцы X-XVI веков*, Москва 1989, s. 34-36; А.С. Королев, *Святослав*, s. 225-226.

o sukcesie Bizantyńczyków po zaciętej walce zdecydował atak cesarza Jana Tzimiskesa³⁶, natomiast w ostatecznej bitwie o zwycięstwie Romejów zadecydowała burza oraz nadprzyrodzona interwencja św. Teodora³⁷. W powyższych opisach, jak się wydaje, uwypuklenie waleczności Rusów miało na celu przede wszystkim podkreślenie wagi zwycięstw Bizantyńczyków.

Sporo uwagi autor *Zarysu dziejów* poświęcił także samemu Świętosławowi. Szczególnie ważne wydają się być dwa fragmenty tekstu. W jednym w końcowej fazie oblężenia Dorostolonu Rusowie radzili o zakończeniu wojny, jednak przeważała opinia Świętosława, który przekonał Rusów o konieczności dawnej walki. Ruskie książe argumentował wówczas, że lepiej nawet zginąć chwalebną śmiercią, niż żyć w hańbie oraz dowodził, że momencie zakończenia walk ludy, dotąd żyjące w obawie przed Rusami, zaczną ich lekceważyć³⁸. W drugi fragmencie natomiast Jan Skylitzes opiewa Jana Tzimiskesa, który w trosce o własnych żołnierzy zaproponował ruskiemu przywódcy pojedynek, mający zdecydować o wyniku wojny. Ten jednak odmówił, przytaczając wykrętne (by nie rzec – tchórzliwe) słowa, że lepiej zna własną korzyść niż jego wróg oraz stwierdzając filozoficznie, że istnieją tysiące możliwości śmierci, z których jego przeciwnik wybrać jedną³⁹. Władca Rusi jawi się więc jako człowiek, który potrafi namawiać otoczenie do walki, lecz sam takowej unika, chociaż ryzykując własną śmiercią, mógłby ocalić swoich współtowarzyszy.

O wiele mniej uwagi Jan Skylitzes poświęcił natomiast synowi Świętosława, Włodzimierzowi. Jest to istotne, gdyż ten ostatni odegrał o najistotniejszą rolę w kształtowaniu się relacji bizantyńsko-ruskich, wprowadzając ostatecznie Ruś do wspólnoty chrześcijańskich państw⁴⁰. Kronikarz udziela bowiem jedynie krótkich informacji o poślubieniu przez Włodzimierza siostry cesarza Bazylego, Anny⁴¹ oraz o ruskich posiłkach walczących po stronie cesarza z uzurpatorem Bardasem Fokasem⁴². Podkreśla

³⁶ Jan Skylitzes, s. 299-300.

³⁷ Jan Skylitzes, s. 308.

³⁸ Jan Skylitzes, s. 306.

³⁹ Jan Skylitzes, s. 307-308.

⁴⁰ Patrz np.: M.B. Левченко, *Очерки*, s. 340-385; A. Poppe, *Państwo i kościół na Rusi w XI wieku*, Warszawa 1968, s. 18-24, 33-49, 60-66, 174-176, 226-228; idem, *Ruś i Bizancjum w latach 986-989*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, t. 85, nr 1, s. 3-23; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe 500-1453*, London 1971, s. 191-201, 315-316; Н.Ф. Котляр, *Дипломатия Южной Руси*, Санкт-Петербург 2003, s. 41-45; А.Ю. Карпов, *Владимир Святой*, s. 173-211.

⁴¹ Jan Skylitzes, s. 336; zob. też: Т.Н. Бардашова, *К вопросу об особенностях византийской матримонимальной политики в X веке: брак греческой принцессы Анны и русского князя Владимира*, „Современная наука” 2011, №1, s. 111-115.

⁴² Patrz też: A. Poppe, *Ruś i Bizancjum*, s. 21; A. Poppe, *Spuścizna po Włodzimierzu Wielkim: walka o tron kijowski 1015-1019*, „Kwartalnik Historyczny” 1995, t. 102, nr 3-4, s. 3-22.

wprawdzie udział Rusów w zwycięstwie nad siłami rebeliantów pod Abydos dowodzonych przez Kalokiroso Delfinasa⁴³, jakkolwiek nie obarcza ich roli żadnym komentarzem. Nie wspomina też ani słowem o chrzcie Włodzimierza⁴⁴ czy o jego wyprawie na Chersonesz⁴⁵. Można uznać, że w Bizancjum nie chciano pamiętać o udziale barbarzyńców w wojnie domowej, zwłaszcza że ceną była ręka porfirogenetki. Związek ten bowiem stanowił odstępstwo od zapisanej w *De administrando imperio* zasady Konstancyna VII Porfirogenety, zakazującej wiązania się małżeństwem porfirogenetek z obcymi władcami⁴⁶. Podobny suchy i ogólnikowy charakter noszą inne informacje dotyczące

⁴³ Jan Skylitzes, s. 336; C. Holmes, *Basil II and the governance of Empire (976–1025)*, Oxford 2005, s. 460–461.

⁴⁴ Okoliczności przyjęcia chrztu przez Włodzimierza są szeroko dyskutowane w literaturze, patrz np.: A. Poppe, *The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-989*, „Dumbarton Oaks Papers” 1976, Vol. 30, s. 17–24; D. Obolenski, *Byzantium, Kiev and Cherson in the Tenth Century*, „Byzantinoslavica” 1993, t. 54, s. 110–113; Д.Д. Оболенский, *Херсон и крещение Руси: против пересмотра традиционной точки зрения*, „Византийский временник” 1994, т. 55 (80), ч. 1, s. 53–61; А.А. Пономарев, Н.И. Сериков, *989 (6496) год – год Крещения Руси. (Филологический анализ текстов, астрология и астрономия)*, [w:] *Причерноморье в средние века*, ред. С.П. Карпов, Вып. 2, Москва 1995, s. 156–185; С.А. Беляев, *О названии церкви, в которой был крещен князь Владимир*, „Древняя Русь. Вопросы медиевистики” 2001, № 4, s. 50–68; А.Ю. Карпов, *Владимир Святой*, s. 173–221; В. Ричка, *Хрещення Русі 988 р.: ідейний зміст літописного сюжету*, „Ruthenica” 2004, Т. 3, s. 93–102; Hanak W.K., *The nature and the image of princely power in Kievan Rus', 980-1054: a study of sources*, Leiden-Boston 2014, s. 24–28, 34–37; А.Н. Поляков, *Поход на Корсунь князя Владимира и обстоятельства Крещения Руси*, „Манускрипт” 2021, Т. 14. Вып. 9, s. 1811–1816.

⁴⁵ С.А. Беляев, *Поход князя Владимира на Корсунь: (Его последствия для Херсонеса)*, „Византийский временник” 1990, т. 51 (76), s. 153–164; А.Ю. Карпов, *Владимир Святой*, s. 212–249; А. Роменский, *Еще раз о причинах Корсунского похода Владимира Святославича*, „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” 2011, Т. 14, s. 46–52; idem, «*Когда пал Херсонес?*» *К вопросу о ключевом моменте в хронологии русско-византийских отношений конца X в.*, [w:] *Річчяіюс. Сборник статей к 60-летию профессора С. Б. Сорочана*, Нартекс. Byzantina Ucrainensis. Т. 2., Майдан, Харьков 2013, s. 310–328; idem, *Корсунский поход князя Владимира: обстоятельства осады и захвата города*, „Древняя Русь. Вопросы медиевистики” 2016, № 1 (63), s. 5–15; А. Романчук, *Корсунский поход князя Владимира: историографические аспекты*, „Quaestio Rossica” 2016, Т. 4, № 1, s. 195–208.

⁴⁶ Constantinus Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Gy. Moravsik, R.J.H. Jenkins, Washington 1967, s. 66, 68; patrz też: J. Shepard, *Constantine VII's doctrine of "Containment" of the Rus*, [w:] *ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ: к 70-летию академика Г.Г. Литаврина*, ed. Б.Н. Флоря, Москва 1989, s. 264–283; А. Рагоń, „*Trzeba, abys ty mi oto slowami odpart i to niedorzeczne żądanie*” – *wokół De administrando imperio Konstancyna VII Porfirogenety*, [w:] *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik, P. Wiszewski (Acta Universitatis Wratislaviensis, Nr 2783, Historia CLXX), Wrocław 2005, s. 345–363; Z.A. Brzozowska, *The*

Rusów w czasach Bazylego II, jak opis współdziałania oddziałów ruskich i bizantyńskich w Chazarii w roku 1016⁴⁷, zdobycia przez cesarza bułgarskiej twierdzy Longas⁴⁸ czy walk o twierdzę Perkrin nad Eufratem⁴⁹ bądź też wzmianka o śmierci archontów Rusi i zmianie na tronie w Kijowie w czasach panowania Michała IV Paflagończyka⁵⁰.

Mimo zbliżenia rusko-bizantyńskiego w czasach Włodzimierza nieufność wobec Rusów nie wygasła, co można zauważyć rozpatrując przypadek Chrysochira⁵¹, który miał zebrać oddział liczący osiemset ludzi i wyruszyć do Konstantynopola w celuściągnięcia się na służbę bizantyńską⁵². Jednak cesarz jednoznacznie stwierdził, że przybysze mogą prosić o cokolwiek dopiero po złożeniu broni. Rusowie Chrysochira nie zgodzili się z tym i rozpoczęli działania na własną rękę, zakończone ich klęską i śmiercią

Marriage with the Bulgarian Ruler – Honor or Degradation, [w:] Z.A. Brzozowska, M.J. Leszka, *Maria Lekapene Empress of the Bulgarians. Neither a Saint nor a Malefactor*, Łódź-Kraków 2017, s. 64-65; Z.A. Brzozowska, M.J. Leszka, K. Marinow, *Piotr I Święty, car bułgarski (ok. 912-969). Maria Lekapena, caryca bułgarska (ok. 912-?963)*, Kraków 2018, s. 70-72.

⁴⁷ Jan Skylitzes, s. 354; lit. por. np.: G. Schlumberger, *L'épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, t. 2, Paris 1900, s. 366-370; M.B. Левченко, *Очерки*, s. 384; Г.Г. Литаврин, А.П. Каждан, З.В. Удальцова, *Отношения Древней Руси и Византии в XI – первой половине XII в.*, [w:] *Thirteenth international Congress of Byzantine Studies, Main Papers III*, Oxford 1967, s. 6; Г.Г. Литаврин, *Восстание в Херсоне против византийской власти в 1016 г.*, [w:] *ПОЛУТРОПОН. К 70-летию В. Н. Топорова*, ред. Т.М. Николаева, Москва 1998, s. 923-931; А.А. Роменский, *В поисках Хазарии Иоанна Скилицы*, „Хазарский альманах” 2016, Т. 14, s. 206-225.

⁴⁸ Jan Skylitzes, s. 355. Jakkolwiek wzmianka o podziale zdobyczy na trzy części dla Rusów, wojsk bizantyńskich i cesarza jest czasem odczytywana jako wyraz uprzywilejowania posiłków ruskich (Г.Г. Литаврин, А.П. Каждан, З.В. Удальцова, *Отношения Древней Руси и Византии*, s. 2; Г.Г. Литаврин, *Византия, Болгария, Древняя Русь*, s. 97), to jednak brak informacji o liczebności wojsk stacjonujących pod Longas pozwala również na przypuszczenie, że oddziały ruskie i bizantyńskie były równie liczne.

⁴⁹ Jan Skylitzes, s. 389.

⁵⁰ Jan Skylitzes, s. 399; А.А. Роменский, *К интерпретации известия Иоанна Скилицы об архонтах Руси под 6544 (1036) годом*, „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения” 2020, Т. 25, № 6, s. 44-55.

⁵¹ Jan Skylitzes, s. 367-368.

⁵² M.B. Левченко, *Очерки*, s. 397-388; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris 1966, s. 126-128; A. Porpe, *Spruścizna po Włodzimierzu Wielkim*, s. 10-11; Г.Г. Литаврин, *Византия, Болгария, Древняя Русь*, 223-227; P. Żmudzki, *Najemnicy na Rusi i w krajach sąsiednich w X-XII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, t. 111, z. 4, s. 22; M. Böhm, *Flota i polityka morska Aleksego I Komnena*, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2012, s. 63-65; A. Филипчук, *Русь и Византия в последние годы правления Василия II: Хризохир и его войны*, „Colloquia Russica” 5, 2015, p. 55-70; А.И. Айбабин, *Противостояние Византии и Древней Руси в Крыму в конце X в.*, „Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии” 2019, № 24, s. 454-463.

pod Lemnos⁵³. Tak więc można uznać, że oddziały ruskie były raczej złem koniecznym, tolerowanym oraz wykorzystywanym do walki, nie cieszyły się jednak ani zaufaniem, ani sympatią bizantyńskiego społeczeństwa⁵⁴. Mimo chrztu Rusi oraz powinowactwa jej władcy z cesarską rodziną, jawili się oni nadal jako groźni, niebezpieczni i chciwi zysku mieszkańcy północy.

Owe negatywne cechy zostały uwypuklone przez Jana Skylitzesa również we fragmencie, w którym opowiada o wyprawie ruskiej na Konstantynopol w roku 1043⁵⁵. Wprawdzie Skylitzes nie ukrywa, że wina za wybuch konfliktu leży częściowo po stronie bizantyńskiej⁵⁶, jednak to strona ruska wszczynając wojnę i odrzucając ponawiane przez Konstantyna Monomacha propozycje zawarcia pokoju. Wysyłanych przez władze bizantyńskie posłów ruski książę, nazwany zresztą barbarzyńcą⁵⁷, traktuje haniebnie, cesarzowi odpowiada w sposób butny, wysuwa absurdalne i niemal bezczelne żądania, gdy Bizantyńczycy starają się konflikt załagodzić. Cesarz przystąpił do przygotowywania obrony przed najazdem, dopiero zwątpiwszy w możliwość porozumienia, kiedy

⁵³ Jan Skylitzes, s. 367-368.

⁵⁴ Przykładem może być opisana próba gwałtu podjęta przez jednego z najemników wareskich rozlokowanych na leżach zimowych w Trakezjonie (Jan Skylitzes, 394; Г.Г. Литаврин, *Варяги и византийка*, „Славяноведение” 1999, т. 2, s. 4-6; О. Филипчук, *Скільки коштував руський найманець у Візантії в X ст.?*, „Ruthenica” 2008, т. 7, s. 25-28).

⁵⁵ Literatura patrz np.: Г.Г. Литаврин, *Пселл о причинах последнего похода русских на Константинополь в 1043 г.*, „Византийский Временник” 1967, т. 27(52), s. 71-86; idem, *Еще раз о походе русских на Константинополь в июле 1043 г.*, „Византийский Временник” 1968, т. 29(54), s. 105-107; idem, *Византия, Болгария, Древняя Русь*, 228-276; А. Роппе, *Оповіді латописарска о wyprawie „na Greków” w 1043 roku*, „Slavia Orientalis” 1967, т. 16, s. 349-362; idem, *Państwo i kościół na Rusi*, s. 69-130; idem, *La dernière expedition russe contre Constantinople*, „Byzantinoslavica” 1971, т. 32, s. 1-29; М. Салямон, *К вопросу о дате главного сражения русских с греками в июле 1043 г.*, „Византийский временник” 1972, т. 33(58), s. 88-91; J. Shepard, *Why did the Russians attack Byzantium in 1043?*, „Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher” 1979, т. 22, s. 147-212; А. Карпов, *Jaroslav Mudryj*, Moskwa 2001, s. 327-374; Н.Ф. Котляр, *Дипломатия Южной Руси*, s. 46-48; А.М. Филипчук, *Харальд Сигурдссон и Русско-византийская война 1043 г.*, „Slověne. МПГУ” 2014, № 1, s. 193-205; Шпакова И.Ю., *Русско-византийская война 1043 г. в историографии и источниках*, „Гуманитарный научный вестник” 2020, № 12, s. 118-127.

⁵⁶ Konflikt wybuchł na skutek zabójstwa pewnego kupca ruskiego podczas zamieszek w Konstantynopolu (Jan Skylitzes, s. 430).

⁵⁷ Należy podkreślić, że nazwano barbarzyńcą człowieka ochrzczonego, którego ojciec był szwagrem żony Monomacha, Zoe. Wynika z tego, że powinowactwo z Porfirogenetami czy wejście w chrześcijańską rodzinę władców nie wpływa na sposób wartościowania Bizantyńczyków; patrz też А. Роппе, *Państwo i kościół na Rusi*, s. 76 i nn.

przeciwnik zażądał od niego trzy funty złota na każdy oddział jako warunek odstąpienia od wojny⁵⁸.

Wizerunek Rusów przedstawiony w *Zarysie dziejów* Jana Skylitza wydaje się interesujący ze względu na samego autora, żyjącego w XI i XII w. przedstawiciela średnich i wykształconych warstw społeczeństwa bizantyńskiego, aktywnie działającego w środowisku stołecznym i przez to mogącym odzwierciedlać funkcjonujące tam wyobrażenia na temat istniejącej na północy potęgi. Widać wyraźnie, że Skylitzes powiela i zaznacza negatywny obraz Rusów⁵⁹. Są oni okrutni, żądni grabieży i łupów, bezrozumni. Brak w *Zarysie dziejów* również wyraźnego zaakcentowania chrystianizacji Rusi z inicjatywy Włodzimierza. Jedynym pozytywnym wyjątkiem jawi się postać jego babki Olgi⁶⁰, która przebywała w Konstantynopolu w czasach samodzielnego panowania Konstantyna VII Porfirogenety⁶¹. Jan Skylitzes określa ją jako żonę archonta Rusów, który prowadził flotę na Romejów⁶² i którego wojownicy dopuścili się tak wielu wspomnianych powyżej zbrodni. Olga po śmierci męża przybyła do Konstantynopola

⁵⁸ Jan Skylitzes, s. 431; Г.Г. Литаврин, *Византия, Болгария, Древняя Русь*, s. 241.

⁵⁹ Pogląd o wrodzonej u Rusów chęci grabieży i mordowania zawiera też cytowane przez Skylitza epitafium dla Nikefora Fokasa (Jan Skylitzes, s. 282). Mogło ono pochodzić z czasów Bazylego II i odzwierciedlać stosunek mieszkańców Konstantynopola do przebywających tam posiłków ruskich (Poppe, *Ruś i Bizancjum*, s. 13). Byłby to dowód na to, że oficjalny sojusz i małżeństwo ruskiego władcy z Porfirogenetką Anną nie wpłynęło na negatywny wizerunek przybyszów z północy; patrz też: О. Филипчук, „Голос з могили”: русь в епитафії імператора Никифора II Фока, „Ruthenica. SEMINARIUM” 2023, Спеціальний випуск, s. 19-46.

⁶⁰ Na temat Olgi i jej podróży patrz. np.: М.В. Левченко, *Очерки*, s. 214-237; А.Н. Сахаров, *Дипломатия Древней Руси*, s. 260-292; Г.Г. Литаврин, „Путешествие русской княгини Ольги в Константинополь. Проблема источников”, *Византийский Временник* 1981, т. 42(67), s. 35-48; idem, *О датировке посольства княгини Ольги в Константинополь*, „История СССР” 1981, № 5, s. 173-183; idem, *Византия, Болгария, Древняя Русь*, 154-213, А.В. Назаренко, *Когда же княгиня Ольга ездила в Константинополь?*, „Византийский временник” 1989, т. 50 (75), s. 66-83; idem, *Еще раз о дате поездки княгини Ольги в Константинополь: источниковедческие заметки*, „Древнейшие государства Восточной Европы. 1992-1993 гг.”, Москва 1995, s. 154-168; idem, *Древняя Русь на международных путях*, Москва 2001, s. 219-310; J. Featherstone, *Olga's Visit to Constantinople*, „Harvard Ukrainian Studies” 1990, т. 14, s. 293-312; idem, *Olga's Visit to Constantinople in de Cerimoniis*, „Revue des Études Byzantines” 2003, т. 61, s. 241-251. А.Ю. Карпов, *Княгиня Ольга*, s. 140-214; Z. Brzozowska, *Święta księżna kijowska Olga. Wybór tekstów źródłowych*, Łódź 2014, s. 19-27.

⁶¹ Constantini Porphyrogeniti imperatoris *De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo*, ed. I. Reiskii, Bonnae 1829, s. 594-598; Constantine Porphyrogenetos: *The Book of Ceremonies*, ed. A. Moffatt, M. Tall, Brill, Leiden-Boston 2012, s. 594-598.

⁶² Jan Skylitzes, s. 240.

i została ochrzczona⁶³. Skylitzes przedstawia ją jako osobę okazującą wiele szacunku prawdziwej wierze. Jednak jej postawa jest wyjątkowa, wyróżniająca się na tle innych Rusów, szczególnie na tle postępków syna, księcia Świętosława.

Bibliografia

Ahrweiler H., *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris 1966.

Annales Bertiniani, SRG, rec. G. Waitz, Hannoverae 1883.

Arrignon J.-P., *Les relations diplomatiques entre Byzance et la Russie de 860 a 1043*, „Revue des Études slaves” 1983, t. LV, nr 1.

Atanasov G., *Concerning the Size of the Rus'-Varangian Army of Prince Svyatoslav During his Raid to Bulgaria and in the Battle at Drastar in 971*, [w:] *Scandinavia and the Balkans: Cultural Interactions with Byzantium and Eastern Europe in the First Millennium AD*, ed. O. Minaeva, L. Holmquist, Cambridge 2015.

Biały K., *The Authorship of the Lost Source of John Skylitzes' Synopsis Historion in the Chapter about the Reign of Michael IV*, „EOS: commentarii Societatis Philologiae Polonorum” 2014, t. 101, z. 2.

Biały K., *Krytycyzm literacki Jana Skylitzesa w proimionie do „Zarysu dziejów”*, „Przegląd Historyczny” 2015, t. 106, z. 2.

Bonarek J., *Przyczyny i cele bułgarskich wypraw Świętosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X wieku*, „Studia Historyczne” 1996, t. 39, z. 3.

Bonarek J., *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003.

Bonarek J., *Świętosław pod Dorostolonem – wódz pokonany?*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2017, t. 18, z. 2.

Bonarek J., *Tzimiskes, Svyatoslav and Bulgarians – the winners and the defeated*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, ред. А. Николов, София 2018.

Bonarek J., *Chrzest Rusi w ujęciu Jana Skylitzesa*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2018, t. 19, z. 2.

Boor C. de, *Zu Johannes Skylitzes*, „Byzantinische Zeitschrift” 1904, t. 13.

⁶³ Jan Skylitzes, s. 240; patrz też: Ж.П. Ариньон, *Международные отношения Киевской Руси в середине X в. и крещение княгини Ольги*, „Византийский временник” 1980, т. 41 (66), s. 113-124; O. Pritsak, *When and Where was Olga Baptized?*, „Harvard Ukrainian Studies” 1985, т. IX, s. 5-24; A. Порпе, *Once again concerning the baptism of Olga, Archontissa of Rus'*, „Dumbarton Oaks Papers” 1992, Vol. 46, s. 271-278; D. Obolensky, *Chrzest Olgi, księżnej kijowskiej. Problem źródeł*, [w:] *Teologia i kultura duchowa starej Rusi*, Lublin 1993, s. 23-40; Д. Гордієнко, *Хрещення княгині Ольги в контексті обрядової практики візантійської церкви*, „Ruthenica” 2006, Т. 5, s. 12-18; А.В. Петров, *К вопросу о крещении княгини Ольги*, „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения” 2020, т. 25, № 1, s. 200-207.

- Boor C. de, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*, "Byzantinische Zeitschrift" 1905, t. 14.
- Böhm M., *Flota i polityka morska Aleksego I Komnena*, Kraków 2012.
- Brzozowska Z., *Święta księżna kijowska Olga. Wybór tekstów źródłowych*, Łódź 2014.
- Brzozowska Z.A., *The Marriage with the Bulgarian Ruler – Honor or Degradation*, [w:] Z.A. Brzozowska, M.J. Leszka, *Maria Lekapene Empress of the Bulgarians. Neither a Saint nor a Malefactress*, Łódź-Kraków 2017.
- Brzozowska Z.A., Leszka M.J., Marinow K., *Piotr I Święty, car bułgarski (ok. 912-969). Maria Lekapena, caryca bułgarska (ok. 912-963)*, Kraków 2018.
- Cheyne J.-Cl., *Introduction: John Skylitzes, the author and his family*, [w:] John Skylitzes, *A synopsis of Byzantine history, 811-1057*, ed. J. Wortley, Cambridge 2010.
- Cheyne J.-Cl., *Jean Skylitzès, lecteur des chroniqueurs du Xe siècle*, [w:] Remanier, *métaphraser. Fonctions et techniques de la réécriture dans le monde byzantin*, ed. S. Dusanic, B. Flusin, Belgrade 2011.
- Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur liber quo vita Basilii imperatoris amplectitur*, ed. I. Ševčenko, Berlin 2011.
- Constantini Porphyrogeniti imperatoris *De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo*, ed. I. Reiskii, Bd. 1, Bonnae 1829.
- Constantine Porphyrogenetos: *The Book of Ceremonies*, ed. A. Moffatt, M. Tall, Leiden-Boston 2012.
- Constantinus Porphyrogenitus *De Administrando Imperio*, ed. Gy. Moravcsik, R.J.H. Jenkins, Washington 1967.
- Dölger F., *Die Chronologie des grossen Feldzuges des Kaisers Johannes Tzimiskes gegen die Russen*, „Byzantinische Zeitschrift” 1932, t. 32.
- Duczko W., *Rus wikingów. Historia obecności Skandynawów we wczesnośredniowiecznej Europie Wschodniej*, Warszawa 2006
- Ioannes Scylitzes Synopsis historion*, ed. I. Thurn, Berlin-Nowy Jork 1973.
- Featherstone J., *Olga's Visit to Constantinople*, „Harvard Ukrainian Studies” 1990, t. 14.
- Featherstone J., *Olga's Visit to Constantinople in de Cerimoniis*, „Revue des Études Byzantines” 2003, t. 61.
- Ferluga J., *John Scylitzes and Michael of Devol*, „Зборник радова Византолошког института” 1967, t. 10.
- Franklin S., Shepard J., *The Emergence of Rus 750-1200*, London-New York 2013.
- Garipzanov I., *The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos*, „Ruthenica” 2006, t. 5.
- Grégoire H., Orgels P., *La guerre russo-byzantine de 941*, „Byzantion” 1954, t. 2.
- Hanak W. K., *The Infamous Svyatoslav: Master of Duplicity in War and Peace?*, [w:] *Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of G. T. Dennis*, ed. T. S. Miller, J. Nesbitt, Washington 1995.
- Hanak W.K., *The nature and the image of princely power in Kievan Rus', 980-1054: a study of sources*, Leiden-Boston 2014.
- Havlíková L., *À propos de la chrystianisation de la Russie au IXe siècle*, „Byzantinoslavica” 1993, t. 54.

- Holmes C., *Basil II and the governance of Empire (976–1025)*, Oxford 2005.
- Jurewicz O., *Historia literatury bizantyjskiej. Zarys*, Wrocław 1984.
- Kaldellis A., *Streams of Gold, Rivers of Blood. The Rise and Fall of Byzantium, 955 a.d. to the First Crusade*, Oxford 2017.
- Krumbacher K., *Geschichte, der byzantinischen Literatur*, München 1897.
- Leonis Diaconis *Caloënsis Historiae libri decem*, rec. C. B. Hasii, Bonnae 1828.
- Leonis Grammatici *chronographia*, ed. I. Bekker, Bonn 1842.
- Leszka M. J., *Bułgarzy wobec wyprawy Jana I Tzymiskesa przeciw Światosławowi, księciu kijowskiemu (971)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2016, t. 17, z. 2, 2016.
- Leszka M.J., *The Bulgarians' attitude towards the 971 expedition of John I Tzimiscēs – some remarks*, [w:] *Българско царство. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. д-р Георги Н. Николов*, ред. А. Николов, София 2018.
- Leszka M. J., Marinow K., *Carstwo Bułgarskie polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura 866-971*, Warszawa 2015.
- Łowmiański H., *Początki Polski*, t. 5, Warszawa 1973.
- Łowmiański H., *Religia Słowian i jej upadek*, Warszawa 1986.
- Madgearu A., *The war of 971 in Bulgaria: a model of conflict resolution for present superpowers*, „Bulgaria Medievalis” 2016.
- Marinow K., *Hémos comme barrière militaire. L'analyse des écrits historiques de Léon le Diacre et de Jean Skylitzès au sujet de la campagne de guerre des empereurs byzantins Nicéphore II Phocas en 967 et de Jean I Tzymiscēs en 971*, „Bulgaria Medievalis”, 2011, 2.
- McGeer E., *Introduction*, [w:] *Byzantium in the Time of Troubles: the Continuation of the Chronicle of John Skylitzes (1057-1079)*, ed. E. McGeer, J.W. Nesbitt, Brill, Leiden-Boston 2020.
- Moravcsik G., *Byzantinoturcika*, t.1, Budapest 1958.
- Obolensky D., *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe 500-1453*, London 1971.
- Obolensky D., *Ol'ga's Conversion: The Evidence Reconsidered*, „Harvard Ukrainian Studies” 1988/1989, Vol. XII/XIII.
- Obolensky D., *Chrzest Olgi, księżnej kijowskiej. Problem źródeł*, [w:] *Teologia i kultura duchowa starej Rusi*, Lublin 1993.
- Obolensky D., *Byzantium, Kiev and Cherson in the Tenth Century*, „Byzantinoslavica” 1993, t. 54.
- Paroń A., „Trzeba, abys tyimi oto słowami odpart i to niedorzeczne żądanie” – wokół *De administrano imperio Konstantyna VII Porfirogenety*, [w:] *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik, P. Wiszewski (Acta Universitatis Wratislaviensis, Nr 2783, Historia CLXX), Wrocław 2005.
- Podskalsky G., *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus' (988-1237)*, München 1982.
- Polemis D. I., *Some Cases of erroneous identification in the Chronicle of Skylitzes*, „Byzantinoslavica” 1965, t. 26.
- Poppe A., *Opowieść latopisarska o wyprawie „na Greków” w 1043 roku*, „Slavia Orientalis” 1967, t. 16.

- Poppe A., *Państwo i kościół na Rusi w XI wieku*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1968
- Poppe A., *La dernière expedition russe contre Constantinople*, „Byzantinoslavica” 1971, t. 32.
- Poppe A., *The Political Background to the Baptism of Rus': Byzantine-Russian Relations between 986-989*, „Dumbarton Oaks Papers” 1976, Vol. 30.
- Poppe A., *Rus' i Bizancjum w latach 986-989*, „Kwartalnik Historyczny” 1978, t. 85, nr 1.
- Poppe A., *Once again concerning the baptism of Olga, Archontissa of Rus'*, „Dumbarton Oaks Papers” 1992, Vol. 46.
- Poppe A., *Spuścizna po Włodzimierzu Wielkim: walka o tron kijowski 1015-1019*, „Kwartalnik Historyczny” 1995, t. 102, nr 3-4.
- Poppe A., *Nie mieczem a piórem: Świętosław Igorewicz i Leon Diakon*, [w:] *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997.
- Poppe A., *Svyatoslav the Glorious and the Byzantine Empire*, [w:] *Byzantium, New Peoples, New Powers. The Byzantino-Slav Contact Zone, from the Ninth to the Fifteenth Century*, ed. M. Kaimakova et al., Cracow 2007.
- Pritsak O., *When and Where was Olga Baptized?*, „Harvard Ukrainian Studies”, 1985, t. 80
- Schlumberger G., *L'épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, t. 2, Paris 1900.
- Seibt W., *Ioannes Skylitzes. Zur Person des Chronisten*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik” 1976, t. 25.
- Senyk S., *A History of the Church in Ukraine, t. I: To the End of Thirteenth Century*, Rzym 1993.
- Shepard J., *Why did the Russians attack Byzantium in 1043?*, „Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher” 1979, t. 22.
- Shepard J., *Constantine VII's doctrine of "Containment" of the Rus*, [w:] *ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ: κ 70-летию академика Г.Г. Лутаврина*, ed. Б.Н. Флоря, Москва 1989.
- Stephenson P., *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge 2000.
- Stokes A. D., *The Background and Chronology of the Balkan Campaigns of Svyatoslav Igorevich*, SEER, 94, 1961, s. 44-57
- Stokes A. D., *The Balkan Campaigns of Svyatoslav Igorevich*, SEER, 95, 1962
- Symeonis Magistri et Logothetae *Chronicon*, ed. St. Wahlgren, Berlin 2006.
- Theodosii Meliteni qui fertur *Chronographia*, ed. T.L.F. Tafel, Monachium 1859.
- Thurn I., *Einleitung* [w:] *Ioannes Scylitzes Synopsis historion*, ed. I. Thurn, Berlin-Nowy Jork 1973.
- Treadgold W., *The Middle Byzantine Historians*, Basingstoke 2013.
- Vasiliev A. A., *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Cambridge Mass. 1946.
- Żmudzki P., *Najemnicy na Rusi i w krajach sąsiednich w X-XII w.*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, t. 111, z. 4.
- Żmudzki P., *Władca i wojownicy. Narracje o wodzach, drużynie i wojnach w najdawniejszej historiografii Polski i Rusi*, Wrocław 2009
- Айбабин А.И., *Противостояние Византии и Древней Руси в Крыму в конце X в.*, „Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии” 2019, № 24.

Ангелов Д., Чолпанов Б., *Българска военна история. От втората четвърт на X до втората половина на XV век*, София 1989.

Ариньон Ж.П., *Международные отношения Киевской Руси в середине X в. и крещение княгини Ольги*, „Византийский временник” 1980, Т. 41 (66).

Атанасов Г. Г., *О численности русской армии князя Святослава во время его походов в Болгарию и о битве под Дристрой (Доростолом) в 971 г.*, „Византийский временник” 2013, т. 72 (97).

Бардашова Т.Н., *К вопросу об особенностях византийской матримониальной политики в X веке: брак греческой принцессы Анны и русского князя Владимира*, „Современная наука” 2011, № 1.

Беляев С.А., *О названии церкви, в которой был крещен князь Владимир*, „Древняя Русь. Вопросы медиевистики” 2001, № 4.

Беляев С.А., *Поход князя Владимира на Корсунь: (Его последствия для Херсонеса)*, „Византийский временник” 1990, т. 51 (76).

Гордієнко Д., *Хрещення княгині Ольги в контексті обрядової практики візантійської церкви*, „Ruthenica” 2006, Т. 5, s. 12-18.

Звездов С., *Българо-византийските отношения при цар Петър I*, „Минало” 2016, кн. 3.

Знойко Н. *О посольстве Калокира в Киев*, „Журнал Министерства народного просвещения” 1907, № 4.

Иванов И., *Между войной и миром: Русь и Болгария во второй половине X века*, [w:] *Diplomacy of Medieval Rus' (10th-16th centuries). Publication from the 10th International Scientific Conference, Krakow, 9th-11th October, 2019*, ed. V. Nagirnyy (Colloquia Russica, I, vol. 10), Kraków 2021.

Иванов С.А. *Византийско-болгарские отношения в 966-969 гг.*, „Византийский Временник” 1981, т. 42 (67).

Иванов С.А., *Византийская культура и агиография*, Москва 2020.

Иванов С.А., *Византийское миссионерство: как сделать из «варвара» христианина?*, Москва 2003.

Каждан А.П., *Из истории византийской хронографии X в., 2: Источники Льва Диакона и Скилицы для истории третьей четверти X столетия*, „Византийский временник” 1961, т. 29.

Карагалов В.В., *Полководцы X-XVI веков*, Москва 1989.

Карпов А. Ю., *Княгиня Ольга*, Москва 2009.

Карпов А.Ю., *Владимир Святой*, Москва 2004.

Карышковский П.О., *Балканские войны Святослава в византийской исторической литературе*, „Византийский временник” 1953, т. 6 (31).

Карышковский П.О., *К истории балканских войн Святослава*, „Византийский временник” 1953, т. 7 (32).

Карышковский П.О., *Лев Диакон о Тмутараканской Руси*, „Византийский временник” 1960, т. 17 (42).

Карышковский П.О., *О хронологии русско-византийской войны при Святославе*, „Византийский временник” 1952, т. 5 (30).

Королев А.С., *Святослав*, Москва 2011.

- Котляр Н.Ф., *Дипломатия Южной Руси*, Санкт-Петербург 2003
- Кузенков П.В., *Поход 860 на Константинополь и первое крещение руси в средневековых письменных источниках*, [w:] *Древнейшие государства на территории Восточной Европы. Сб. за 2000 г*, Москва 2003.
- Левченко М.В., *Очерки по истории русско-византийских отношений*, Москва 1956.
- Литаврин Г. Г., *Восстание в Херсоне против византийской власти в 1016 г.*, [w:] *ПОЛУТРОПОН. К 70-летию В. Н. Топорова*, ред. Т.М. Николаева, Москва 1998.
- Литаврин Г. Г., *О датировке посольства княгини Ольги в Константинополь*, „История СССР” 1981, № 5.
- Литаврин Г.Г., *Варяги и византийка*, „Славяноведение” 1999, т. 2.
- Литаврин Г.Г., *Введение христианства в Болгарии (IX-начало X в.)*, [w:] Г.Г. Литаврин, *Византия и славяне*, Санкт-Петербург 1999.
- Литаврин Г.Г., *Византия, Болгария, Древняя Русь: (IX-начало XII в.)*, Санкт-Петербург 2000.
- Литаврин Г.Г., *Еще раз о походе русских на Константинополь в июле 1043 г.*, „Византийский Временник”, 1968, т. 29(54).
- Литаврин Г.Г., Каждан А.П., Удальцова З.В., *Отношения Древней Руси и Византии в XI – первой половине XII в.*, [w:] *Thirteenth international Congress of Byzantine Studies, Main Papers III*, Oxford 1967.
- Литаврин Г.Г., *Пселл о причинах последнего похода русских на Константинополь в 1043 г.*, „Византийский Временник” 1967, т. 27(52).
- Литаврин. Г.Г., *Путешествие русской княгини Ольги в Константинополь. Проблема источников*, „Византийский Временник” 1981, т. 42(67).
- Луговой О.М., *Посольство Калокира и практика формирования Византийской армии в X веке*, „Стародавние Причерноморья” 2006, т. IX.
- Мутафчиев П., *Русско-болгарские отношения при Святославе*, „Seminarium Kondakovianum” 1931, т. IV.
- Назаренко А.В. *Еще раз о дате поездки княгини Ольги в Константинополь: историко-лингвистические заметки*, „Древнейшие государства Восточной Европы. 1992-1993 гг.”, Москва 1995.
- Назаренко А.В., *Древняя Русь на международных путях*, Москва 2001.
- Назаренко А.В., *Когда же княгиня Ольга ездила в Константинополь?*, „Византийский временник” 1989, т. 50(75).
- Оболенский Д.Д., *Херсон и крещение Руси: против пересмотра традиционной точки зрения*, „Византийский временник” 1994, т. 55 (80), ч. 1.
- Петров А.В. *К вопросу о крещении княгини Ольги*, „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения” 2020, т. 25, № 1.
- Пириватрић С., *Два хронологика прилога о крају Првог бугарског царства*, „Зборник радова Византолошког института” 1995, т. 34
- Половой Н.Я., *К вопросу о первом походе Игоря против Византии (сравнительный анализ русских и византийских источников)*, „Византийский временник” 1961, т. 18 (43).
- Поляков А.Н., *Поход на Корсунь князя Владимира и обстоятельства Крещения Руси*, „Манускрипт” 2021, т. 14, вып. 9.

Пономарев А.А., Сериков Н.И., 989 (6496) год – год Крещения Руси. (Филологический анализ текстов, астрология и астрономия), [w:] Причерноморье в средние века, ред. С.П. Карпов, вып. 2, Москва 1995.

Ричка В., *Хрещення Русі 988 р.: ідейний зміст літописного сюжету*, „Ruthenica” 2004, Т. 3, s. 93-102.

Романчук А., *Корсунський поход князя Володимира: історіографічні аспекти*, „Quaestio Rossica” 2016, т. 4, № 1.

Роменский А. А., *В поисках Хазарии Иоанна Скилицы*, „Хазарский альманах” 2016, т. 14.

Роменский А. А., *Империя ромеев и «тавроскифы»*. Очерки русско-византийских отношений последней четверти X в., Харьков 2017.

Роменский А.А., *К интерпретации известия Иоанна Скилицы об архонтах Руси под 6544 (1036) годом*, „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4, История. Регионоведение. Международные отношения” 2020, т. 25, № 6.

Роменский А., *Еще раз о причинах Корсунского похода Владимира Святославича*, „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” 2011, т. 14.

Роменский А.А., «Когда пал Херсонес?» К вопросу о ключевом моменте в хронологии русско-византийских отношений конца X в., [w:] *Ρωμαιοί*. Сборник статей к 60-летию профессора С. Б. Сорочана, Нартекс. Byzantina Ucrainensis, т. 2, Харьков 2013.

Роменский А.А., *Корсунский поход князя Владимира: обстоятельства осады и захвата города*, „Древняя Русь. Вопросы медиевистики” 2016, № 1 (63).

Саламон М., *К вопросу о дате главного сражения русских с греками в июле 1043 г.*, „Византийский временник” 1072, Т. 33(58).

Сахаров А.Н., «Дипломатическое признание» Древней Руси (860 г.), „Вопросы истории” 1976, № 6.

Сахаров А.Н., *Дипломатия Древней Руси: IX- первая половина X вв.*, Москва 1980.

Сахаров А.Н., *Дипломатия Святослава*, Москва 1982.

Сюзюмов М.Я., *Об источниках Льва Дьякона и Скилицы*, „Византийское обозрение” 1916, т. 2.

Тивчев П., *За войната между Византия и България през 977 г.*, „Исторически преглед” 1969, т. 25, № 4.

Филипчук О., *Скільки коштував руський найманець у Візантії в X ст.?*, „Ruthenica” 2008, т. 7.

Филипчук А.М., *Харальд Сигурдссон и Русско-византийская война 1043 г.*, „Slověne. МПГУ” 2014, № 1.

Филипчук А., *Русь и Византия в последние годы правления Василия II: Хризохир и его воины*, „Colloquia Russica” 2015, т. 5.

Филипчук О., *Святий Феодор Стратилат і русько-візантійські війни*, „Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія” 2021, № 1.

Филипчук О., «Голос з могили»: русь в епітафії імператора Никифора II Фока, „Ruthenica. SEMINARIUM” 2023, Спеціальний випуск.